

A történelem kritikája egy arcképvázlat ürügyén Keresztury Dezső „N. L.”-epigrammája

A verseknek is van sorsuk. A mi tájainkon egy-egy vers akár forradalmat is kiválthat. Nem is egy példával élhettem, amikor a tel avivi Bar Ilán Egyetem hallgatósága nekemszegezte: – Jó-jó, hogy a költők milyen versekkel tiltakoztak 1944-ben, de fegyvert ki fogott a megalázottak védelmére? Válaszoltam, hogy errefelé, minden iskolás így tanulja: a vers fegyver. És költőink, legtöbbször, jól is használták ezt a fegyvert.

Ugyanakkor a verseknek másfajta sorsuk is lehet. „És bújunk érte, mint az üldözött” – ezt is megteheti a vers. Nemcsak az, amelyik kívülről, az emigrációból szól hozzánk, de az is, amelyik itthon készült, sőt – költője ügyességéből – még meg is jelent. Egy ilyen versről szeretnék most néhány szót ejteni. Egy versről, amelyet még a barátok sem igen jegyeztek. Nekem feltűnt, gratuláltam is olvastakor szerzőjének, aki felcsillanó szemmel, de óva intett: inkább hallgassak róla. Eltemettük magunkba, alig találtam meg, hogy végre méltó helyén-értékén csillanjon fel. Most már a vers is ragaszkodott rejtekéhez. Az 1982-es *Pásztor* című kötetben jelent meg két epigramma, egy cím alatt: *Két arcképvázlat*. A második az említendő darab:

N. L. némán lett nemzeti halott;
Siremlékírást így fogalmazott:

Egyebet nem akartam,
Csak igazságot az eszmezavarban;
tudtam, nem szépségem, de igazam van.
Mikor azt hittem, meg is írhatom
az igazságot szabadon:
megsúgták, mi kell. Így hát végül
a hallgatást választám menedékül.

Sokáig gondoltam – a betűjel létező írói sirat. Az írófejedelem halála előtti hosszú betegségbe-menekülése mintha modellt is adhatna a vázlatához. De látom, amikor *csak* Németh Lászlóról akar beszélni a költő, akkor néven nevezi, a gyászepigramma ódába hajlik:

Árnyékon átlépve

Németh László ravataldánál

A népek bölcsessége azt tanítja,
 ha lángelme születik szikra, villám,
 csillag fénylik, hogy testté váljék
 amit az Erő önmagából átad.
 De nem tudhatja még aki átlép
 az élet kapuján, hogy át kell lépnie
 majd a halál kapuján is;
 s csak a két küszöb között válik el,
 meddig képes az én: vágy, kín, szerep és szomjúság
 terheit elhordani a hús.

Mert hosszan érik,
 s ki tudja, mennyit végez akár a legkiválóbb
 testbe-szótt lélek is a hallgatás, igehirdetés
 hányattatásában? Fölötte ég, alatta föld:
 az ős-atya meg az ős-anya; közējük
 feszülve feszítettve: egyszerre mind a kettő:
 nemző s termékenyülő, oltár és áldozat,
 jó-hír-hozó s végzet-beteljesítő,
 hogy ember-nyelven mondja el ősidők
 üzenetét s jövőnk ígértét.

Tanu.

Nagyobbaké, mint ő maga. Várt s nem-lelt királyt
 sirat, ha meghal nemzete. Család, baráti kör,
 mind messzibb távolodva: már csak az emlékezés
 időtlen terében. Mert porrá lesz, mi por volt; de csak az;
 nem az üzenet, s nem a mag, mit úgy fogant
 mint ég s föld nászában az ősanya, és úgy
 hordott ki, mint olyan ember, akiben
 szorongás, vakmerőség, erkölcs, indulat
 önárnyékában is átállép, ha teremt fellobogva.

Ebben is általánosít, a vers mégis egyértelműen, megnevezetten *ad hominem* szól. Igen, ez a barát, a géniusz sírverse. A másik nem az.

Hát akkor mi? Bármelyik géniusztársának kezdőbetűivel behelyettesíthető! Egy nemzedék önkritikája szólal meg benne. A hatvanas évek nagy ábrándját, a megszólalhatás lehetőségét kérdőjelezi meg, fordítja visszájára.

Valóban, Németh László volt az, aki legkomolyabban vette az „össznépi társadalom” – vagy ahogyan ő maga nevezte: az „értelmiségi társadalom” – illúzióját. Az *Utazás*, a *Nagy Család* mind variációk voltak egy értelmiségi üdvtan álmára.

Egy nemzedék a *konzolidációt* egyfajta üdvtan beteljesítődhetésével gondolta megvalósíthatónak. Említsem Illyést vagy a börtönjárt Déryt? De ők legalább megtanultak szerepükből kikacsintani. Németh László jótanulóként mindjárt tanítani is akart. Lelkesedett a feladatért. Az ő csalódása lehetett a legtragikusabb *belülről*.

Mert valaha, az Új Szellemi Front idején elmondhatták – volt hol és volt kinek – csalódásaikat az írók. A hatvanas években erre még csak gondolni sem lehetett. Maradt a menekvés a test törődéseibe, az agy romlásába. Amikor a szellem még csak nem is hallgatható, akkor a test bekebelezte a szellemet: a hipertónia maradt az igazi, egyetlen menekülési módnak. Ebben is Németh László adta a legvégletebb példát. És amikor a test már a csapdát nem bírta tovább – a nagyok közt a konzolidáció idején ő távozott elsőként. Majdminden darabjában fontolgatta az öngyilkosságot: ezúttal a test hajtotta végre, amitől a szellem ódzkodott. Egyik utolsó darabjának ebből a szempontból jelképes a címe is: *Csapda*. (Rosszul sikerült miskolci szereposztása és előadása, sajnos, a kiváló drámát azóta is háttérbe szorítja.)

Keresztury verse ezt a „csapdát” mutatja be, dramatizálva, pontos helyzetérzékeléssel. Mintha valóban maga N. L. mondaná; mintha valamelyik drámahőse mutatkozna be a végjáték pillanatában.

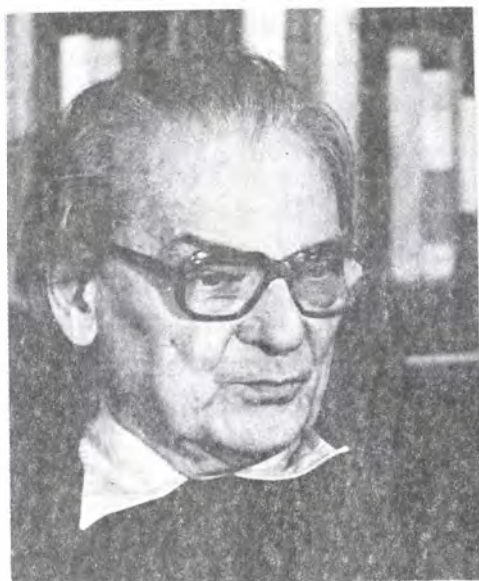
Kollégiumi színelőadás női szerepében
(1924)

Újjáépítés (1945)

Bajor Gizivel és feleségével, Seiber Marikával (1946)

Könyvtárban (1980)

Veleméren, feleségével, Novák Máriával
(1984)

Kertjében (1985)

Zalaegerszegen (1990)